

Ongelijkheid in de wereld van arbeid

*Peter Smulders & Rudi Wielers**

In 2009, een jaar na het begin van de bankencrisis, verscheen 'The Spirit Level' (De Waterpas) van Richard Wilkinson en Kate Pickett. Ongelijke samenlevingen worden ongezonde samenlevingen, was het punt dat deze twee Britse epidemiologen wilden maken. 'The spirit level' ging niet over de bankencrisis, maar over mentale en fysieke gezondheid, obesitas, druggebruik, tienerzwangerschappen, slecht onderwijs, geweld, straffen en gevangenschappen. Het boek deed de belangstelling voor ongelijkheid in de wereld langzaam toenemen, natuurlijk stevig geholpen door wat er in de bankensector, de economie in het algemeen en in de politiek gaande was. Amerikaanse banken waren al failliet gegaan. Nederlandse banken die hetzelfde dreigde te overkomen, werden opgekocht of financieel overeind gehouden door de Nederlandse overheid. Fortis, ABN-AMRO, ING, SNS Reaal, Aegon, Icesave waren de zorgenkindjes die in de jaren 2008-2009 de voorpagina's van de kranten domineerden. Ondertussen was 'de echte economie' ook stevig geraakt. In 2013 was het jaarlijkse aantal faillissementen twee keer zo hoog als in 2008. Ook het werkloosheidspercentage liep gestaag op. Inmiddels was in 2013 en 2014 ook Thomas Piketty's 'Capital of the Twenty-first Century' verschenen. Piketty werd overal als een held ontvangen en mocht in Nederland de Tweede Kamer toespreken over ongelijkheid bij inkomens en vermogens. Op 28 november 2013 organiseerde de WRR een middag over ongelijkheid in de afgeladen Nieuwe Kerk in Den Haag, waarbij Richard Wilkinson de gastspreker was. Bas van Bavel van de UU legde daar aan de hand van cijfers uit dat vooral de vermogensverschillen in Nederland groot zijn, zelfs groter dan in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk. Paul de Beer van de UvA legde de inkomensverschillen in Nederland onder het vergrootglas en Karien Stronks, eveneens UvA, de gezondheidsverschillen. De ongelijkheidsdiscussie was verbreed van gezondheid naar inkomens en vermogens. Dit gebeurde ook in het WRR-rapport van 2014 met als titel 'Hoe ongelijk is Nederland?'. Andere auteurs, die minder aandacht van het grote publiek ontvingen, hadden de ongelijkheid in de wereld van arbeid tegelijkertijd of al eerder aan de orde gesteld. Arne Kalleberg publiceerde in 2011 'Good Jobs, Bad Jobs' met als ondertitel 'The rise of polarized and precarious employment systems in the United States, 1970s to 2000s'. Naar zijn mening is een goede baan er een met een redelijk salaris, met mogelijkheden om vooruit te komen, met een gezondheidsverzekering en een pensioenvoorziening, autonomie in het werk, enige invloed op de arbeidstijd en het kunnen beëindigen van het contract. Guy Standing riep in 2011 in zijn boek 'The Precariat' – over mensen in onzekerheid,

* Peter Smulders en Rudi Wielers zijn beiden redactielid van TvA. Peter Smulders is verbonden aan TNO en Rudi Wielers aan de RUG.

die van het ene naar het andere tijdelijke, laagbetaalde en inspiratieloze baantje moeten vluchten – op tot nieuwe politieke doelstellingen waarin de zorgen, angsten en wensen van het precariaat centraal zouden staan. Dit ook om opstand en politiek extremisme van het ‘precariaat’ te voorkomen. En Duncan Gallie publiceerde in 2013 met collega’s als een van de eersten een boek over de effecten van de economische crisis voor de kwaliteit van werk. Hun analyses betroffen de periode 2004-2010, dus konden die slechts gaan over de effecten van het begin van de crisis. Maar het interessante van dit boek is ook dat het gebaseerd is op data van negentien Europese landen die meededen aan de European Social Surveys. Daardoor konden verbanden worden gelegd tussen de mate van gelijkheid dat een land nastreeft – bijvoorbeeld door bescherming tegen werkloosheid en armoede – en veranderingen in de kwaliteit van de arbeid en werkonzekerheid. De negatieve effecten van de crisis op de kwaliteit van het werk (met werkdruk, stress en onzekerheid als indicatoren) bleken het sterkst voor te komen in landen die ‘klassenongelijkheid’ geen probleem vonden (de Angelsaksische landen, Griekenland, Portugal en de Oost-Europese landen). De Noordelijke landen en Nederland en België wisten de effecten veel beter te pareren.

Ongelijkheid is een breed toegepast begrip. Dat is goed te zien aan het recent verschenen ‘Inequality in the 21-st Century’ van de sociologen David Grusky en Jasmine Hill, een ‘reader’ met meer dan 70 hoofdstukken. Daarin gaat het over Marx en Weber als de vroege denkers over ongelijkheid tussen sociaaleconomische klassen, over inkomen en bezit, elites, armoede, onderwijs, ras, klasse en etniciteit, immigratie, discriminatie, gender, de verdeling van de arbeid, flexicurity, arbeidsmobiliteit, et cetera. De breedte van het begrip ongelijkheid heeft er waarschijnlijk ook voor gezorgd dat er veel verschillende theorieën over de oorzaken en de effecten van ongelijkheid bestaan.

Kortgeleden verscheen het eerste boek over ongelijkheid en de kwaliteit van het werk in Groot-Brittannië, van Alan Felstead en collega’s (2015). Daarin is het uitgangspunt dat ongelijkheid in de kwaliteit van werk zich manifesteert via socio-economische categorieën (als klasse en gender), via het type contract (werknemers-zelfstandigen, deeltijders-voltijders, tijdelijk-permanent), via sector (bijvoorbeeld privaat-publiek) en via al dan niet aan vakbonden verbonden bedrijven. De auteurs noemen dit overlappende kloven die samen gecombineerd worden tot een patroon van ongelijkheid in de kwaliteit van het werk.

Dit tijdschrift besteedde vaak aandacht aan ongelijkheid, maar lang niet altijd expliciet onder die noemer. Er werden artikelen gepubliceerd over sociale ongelijkheid, globalisering, arbeidsdeelname van mannen en vrouwen, discriminatie, diversiteit, emancipatie, flexwerk en deeltijd, inkomensontevredenheid, allemaal thema’s die gerelateerd zijn aan ongelijkheid.

Tegen deze achtergrond wordt in dit themanummer van het *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken* het thema ongelijkheid expliciet aan de orde gesteld in het kader van kwaliteit van de arbeid, arbeidsverhoudingen en arbeidsmarkt. Daarbij zijn de vragen: waar zit de ongelijkheid en wat zijn de effecten, niet alleen op de arbeidsplaats (qua gezondheid, arbeidsmotivatie en inzetbaarheid) maar mogelijk ook daarbuiten. Aan de orde komen de winnaars en verliezers van de economische crisis wat betreft de kwaliteit van de arbeid, verschillen tussen werknemers en zelfstandigen in inkomens en kwaliteit van werk, beroepsverschil-

len in leermogelijkheden, de gevolgen van baanonzekerheid voor inzetbaarheid bij werknemers en zelfstandigen, de gevolgen van ongelijkheid op de arbeidsmarkt voor de arbeidsmotivatie, het zelfrespect en politieke opvattingen. Ten slotte is er nog een essayistische bijdrage over de geringe aandacht voor de kortcyclische arbeid en een beschouwing over ongelijkheid in de sociale zekerheid.

Enkele opvallende conclusies uit dit themanummer zijn:

- De economische crisis ging gepaard met een toename van flexcontracten, werkdruk, burn-outklachten en baanonzekerheid en een afname van arbeidsuren, interessant werk en autonomie.
- Jongeren en lager opgeleiden hadden tijdens de crisisperiode het meest met deze ontwikkelingen te maken.
- De baanonzekerheid van zzp'ers is groter dan van werknemers in vaste dienst en is bovendien gedurende de crisis toegenomen.
- De inkomenspositie van zelfstandigen zonder personeel is significant minder goed dan die van werknemers; wel waarderen zelfstandigen de inhoud van hun werk als beter dan werknemers.
- Beroepsgroepen met een relatief zwakke positie op de arbeidsmarkt – waar het gaat om leermogelijkheden en inzetbaarheid – zijn schoonmakers, koks & kelners, laders, lossers & machinisten, verkopend personeel, agrarische, industriële en bouwberoepen.
- Werknemers met een vast dienstverband hebben een minder goede gezondheid, meer ziekteverzuim, meer burn-outklachten en geven vaker aan niet goed te kunnen voldoen aan de eisen die hun functie stelt dan flexwerkers, maar zijn wel meer tevreden met hun functie.
- Functieniveau, opleidingsniveau en arbeidszekerheid bepalen in sterke mate de intrinsieke motivatie van werknemers. Extrinsieke motivatie is moeilijker te herleiden tot ongelijkheid.
- Participatie op de arbeidsmarkt heeft een sterke relatie met iemands zelfrespect. Het zelfrespect van werknemers, zelfstandigen en ook van arbeidsongeschikten is tevens afhankelijk van het inkomen.
- Er is geen verband aantoonbaar van type contract en stemgedrag. Dus werknemers met een tijdelijk contract zijn niet meer geneigd om op de PVV te stemmen dan vaste werknemers.

Wij hopen dat dit themanummer een bijdrage zal zijn aan het verdere inzicht in ongelijkheid in fabrieken en kantoren en de gevolgen ervan.

Literatuur

- Felstead, A., Gallie, D., & Green, Fr. (2015). *Unequal Britain at work*. Oxford: Oxford University Press.
- Gallie, D. (2013). *Economic crisis, quality of work, & social integration: The European experience*. Oxford: Oxford University Press.
- Grusky, D.B., & Hill, J. (2017). *Inequality in the 21st Century: A reader*. Boulder, CO: Westview Press.
- Kalleberg, A.L. (2011). *Good jobs, bad jobs*. New York: Russell Sage Foundation.

- Kremer, M., Bovens, M., Schrijvers, E., & Went, R. (2014). *Hoe ongelijk is Nederland? Een verkenning van de ontwikkeling en gevolgen van economische ongelijkheid*. Den Haag/Amsterdam: WRR/Amsterdam University Press.
- Piketty, Th. (2014). *Capital in the twenty-first century*. Boston: Harvard University Press.
- Standing, G. (2011). *The precariat: The new dangerous class*. London/New York: Bloomsbury Academic.
- Wilkinson, R., & Pickett, K. (2009). *The spirit level: Why greater equality makes societies stronger*. New York: Bloomsbury Press.